

Góralowa, Danuta

Katalog nie publikowanych rzeźb ludowych z Warmii

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 501-528

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DANUTA GÓRALOWA

KATALOG NIE PUBLIKOWANYCH RZEŻB LUDOWYCH Z WARMII

W S T Ę P

Celem niniejszej publikacji jest poszerzenie katalogu warmińskiej rzeźby ludowej. Reprodukowane obiekty pochodzą ze zbiorów Muzeum Mazurskiego w Olsztynie oraz ze zbiorów prywatnych udostępnionych autorce do publikacji¹. Katalog oczywiście nie zamyka liczby wszystkich okazów ludowej snycerki, znajdujących się jeszcze w kapliczkach ludowych całej Warmii.

Twórczość ludowa Warmii i Mazur stała się od początku istnienia Muzeum Mazurskiego w Olsztynie szczególnym przedmiotem zainteresowania tej placówki. Już w 1947 r. wydaje Hieronim Skurpski przewodnik po dziale etnografii Muzeum². W 1948 r. stała wystawa sztuki ludowej omawianego regionu uzyskuje komentarz w formie katalogu muzealnego³. W tym samym roku wybitny badacz polskiej kultury ludowej Józef Grabowski, inspirowany wystawami etnograficznymi na zamku olsztyńskim, poświęca temu zagadnieniu obszerny artykuł na łamach „Sztuki Ludowej”⁴. Poddaje on rzeźbę ludową Warmii analizie artystycznej i próbie ustalenia związków z innymi rejonami Polski. W następnych numerach tego pisma ten sam autor kontynuuje swoje rozważania⁵. W 1949 r. twórczość samorodna Warmii i Mazur reprezentowana jest na tematycznej, reprezentatywnej wystawie w Paryżu⁶. Wystawa polskiej sztuki ludowej w Londynie w 1956 r. ukazuje również przykłady twórczości ludowej naszego regionu⁷. Pełny zasłużony sukces odnosi ludowa rzeźba warmińska na następnej paryskiej wystawie w Musée National d'Art Moderne w grudniu 1957 r.⁸ Pokazano tam z naszego terenu obok kafli i tkanin sześć przykładów snycerki.

Wydany przez Muzeum Sztuki Współczesnej w Paryżu katalog reprodukuje Ma-

¹ Pragnę w tym miejscu podziękować Pani Halinie Kurowskiej z Olsztyna za udostępnienie mi do niniejszej publikacji rzeźb będących jej własnością, jak również Pani mgr Kamili Wróblewskiej za wskazówki i uwagi w trakcie pisania pracy. Dziękuję również Ośrodkowi Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego za pomoc w realizacji potrzebnej dokumentacji fotograficznej.

² H. Skurpski, *Dział Etnografii. Przewodnik*, Olsztyn 1947.

³ H. Skurpski, *Sztuka ludowa Warmii i Mazur. Katalog wystawy*, Olsztyn 1948.

⁴ J. Grabowski, *Sztuka ludowa Warmii i Mazur*, Polska Sztuka Ludowa, kwiecień-maj 1948, ss. 37—50.

⁵ J. Grabowski, *Wystawa krakowska rzeźby, malarstwa i grafiki ludowej*, Polska Sztuka Ludowa, czerwiec—sierpień 1948, s. 11.

⁶ K. Pietkiewicz, *Warmińska rzeźba ludowa na wystawie Polskiej Sztuki Ludowej w Paryżu*, Rocznik Olsztyński, t. 2, 1959, s. 324.

⁷ *Exhibition of Polish Folk Art 3rd fo 24th May*, Londyn 1956.

⁸ *Traditions et Arts Populaires Polonais du XVI—XX siecle Musée National d'Art Moderne. Katalog wystawy*, Paryż 1957.

Ryc. 1. Madonna z Dzieciątkiem. Sząbruk, pow. olsztyński, Muzeum Mazurskie w Olsztynie

Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 2. Madonna z Dzieciątkiem. Pow. lidzbarski, Muzeum Mazurskie w Olsztynie

Fot. A. Kuraczyk

donnę z Dzieciątkiem z pow. olsztyńskiego oraz krucyfiks z Płoskini. Wyboru zdjęć dokonał wybitny znawca sztuki francuskiej Jean Cassou⁹.

Sukces i uznanie naszej sztuki ludowej jako przejawu artystycznych uzdolnień polskiego ludu Warmii poza granicami kraju jest przede wszystkim zasługą Muzeum Mazurskiego w Olsztynie. Zamyka to już pewien etap badań. Wieńczy temat reprezentatywny wydany w 1958 r. katalog ludowej rzeźby, którego autorem był Franciszek Klonowski (wstęp pisze Hieronim Skurpski)¹⁰. Ekspozycja naszej sztuki rodzimej w dalszym ciągu prezentowana jest na wystawach krajowych. W związku z tym odnotować należy również recenzje w dziennikach codziennych¹¹. W „Kalendarzu dla Warmii i Mazur” Władysław Ogrodziński próbuje przełamać barierę anonimowości tej sztuki, podając nazwisko Weinerta ze Stanclewa¹².

⁹ K. Pietkiewicz, op. cit., s. 325.

¹⁰ F. A. Klonowski, *Warmińska rzeźba ludowa. Katalog wystawy*. Słowo wstępne Hieronima Skurpskiego, Olsztyn 1958.

¹¹ E. Garztecka, *Warmińska rzeźba ludowa*, Trybuna Ludu, 1958, nr 313.

¹² W. Ogrodziński, *Józef Weinert ze Stanclewa, ostatni świątkarz na Warmii*, Kalendarz dla Warmii i Mazur na rok 1958, ss. 139—152.

Poważnym osiągnięciem w dalszych badaniach nad omawianym zagadnieniem jest referat Hieronima Skurpskiego wygłoszony w 1959 r. na sesji etnograficznej w Olsztynie, której między innymi z ramienia Polskiego Towarzystwa Etnograficznego organizatorem był A. Franciszek Klonowski. Referat został opublikowany rok później¹³.

Należy podkreślić, że w ten sposób zamknął się piętnastoletni intensywny okres badawczy nad sztuką ludową Warmii i Mazur, a nad ludową rzeźbą w szczególności. Od tego czasu nie mieliśmy żadnego artykułu naukowego na ten temat, jakkolwiek uprzednio spopularyzowane przykłady znajdują się w ogólnopolskich wydawnictwach albumowych poświęconych polskiej sztuce ludowej¹⁴. W materiale zabytkowym rozszanym w terenie województwa nastąpiły poważne luki. Szereg nie udokumentowanych obiektów sztuki ludowej regionu należy uznać za stracone dla badań nad kulturą regionu.

K A T A L O G

MADONNA Z DZIECIĄTKIEM

Sząbruk, pow. olsztyński, Własność Muzeum Mazurskiego, nr inw. 2675 E. Wys. 62 cm (Ryc. 1)

Madonna odziana w długą białoszarą suknię i błękitny długi płaszcz, spięty pod szyją i spływający wzdłuż pleców. Głowa lekko przechylona w bok, okolona ciemnobrązowymi włosami opadającymi na ramiona. Głowę zdobi korona. Na lewej ręce ma Dzieciątko odziane w białoszarą sukienkę i trzymające w rączkach kulę ziemską. U stóp Madonny wije się wąż. Polichromia całkowicie zachowana.

MADONNA Z DZIECIĄTKIEM

Miejscowość nieznana, pow. lidzbarski. Własność Muzeum Mazurskiego, nr inw. 2591. Wys. 74 cm (Ryc. 2)

Postać Madonny odziana jest w długą, rudobrazową suknię i niebieski płaszcz, lekko pofałdowany spływający wzdłuż ciała. Twarz owalna, czoło lekko cofnięte. Głowę zdobi chusta w kolorze niebieskim, spod której wychodzą popielate włosy. Na prawej ręce trzyma Dzieciątko. Brak nóg u Madonny oraz nóżki i rączki u Dzieciątka. Polichromia w wielu miejscach jest całkowicie starta.

MADONNA Z DZIECIĄTKIEM

Kajny, pow. olsztyński. Własność Haliny Kurowskiej z Olsztyna. Wys. 57 cm (Ryc. 3, 3a, 3b)

Postać wysmukła, odziana w długą suknię o miękko i płytko układających się fałdach. Twarz o regularnych wschodnich rysach — wystające kości policzkowe, wąski i długi nos, oczy kształtu migdałowatego. Włosy półdługie, opadające na ramiona. Głowę ozdabia czapka o kształcie okrągłym. Postać Dzieciątka zniszczona. Lewa ręka Madonny od łokcia jest urwana. Polichromia całkowicie starta.

MADONNA Z DZIECIĄTKIEM

Babiak, pow. lidzbarski. Własność parafii lidzbarskiej. Wys. 71 cm (Ryc. 4)

Postać Madonny stoi na postumencie, ubrana w srebrzystą suknię lekko pofałdowaną oraz płaszcz niebieski, spływający miękko wzdłuż ciała. Twarz wydłużona, szeroka, okolona półdługimi włosami (górna część głowy uszkodzona). Na prawej ręce Madonna

¹³ H. Skurpski, *Warmińska plastyka ludowa*, Prace i Materiały Etnograficzne, t. 19 pod redakcją J. Gajka, W. Gębika i F. Klonowskiego, Olsztyn 1961, ss. 139—153.

¹⁴ J. Grabowski, *Dawna polska rzeźba ludowa*, Warszawa 1968.

Ryc. 3. Madonna z Dzieciątkiem. Kajny,
pow. olsztyński. Własność Haliny Ku-
rowskiej z Olsztyna
Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 3a. Madonna z Dzieciątkiem. Kaj-
ny. Ujęcie z profilu. Własność Haliny
Kurowskiej z Olsztyna
Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 3b. Madonna z Dzieciątkiem, Kajny. Fragment. Własność Haliny Kurowskiej-
z Olsztyna

Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 4. Madonna z Dzieciątkiem. Babiak, pow. lidzbarski. Własność parafii lidzbarskiej
Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 5. Madonna z Dzieciątkiem. Brąswald, pow. olsztyński. Własność Hali-ny Kurowskiej z Olsztyna
Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 6. Madonna z Dzieciątkiem. Powiat biskupiński
Fot. A. Kuraczyk

dźwiga Dzieciątko ubrane w srebrzystą sukienkę, trzymające w rączkach kulę ziemską. W lewej ręce Madonna ma berło.

MADONNA Z DZIECIĄTKIEM

Brąswald, pow. olsztyński. Własność Haliny Kurowskiej z Olsztyna. Wys. 61 cm (Ryc. 5)
Madonna odziana w długą suknię i płaszcz spływający wzdłuż pleców. Twarz Madonny o nieregularnych rysach szeroka, charakterystyczna dla typowej Warmiaczki. Włosy półdlugie, na głowie korona (częściowo zniszczona). Na prawej ręce Madonna trzyma Dzieciątko ubrane w sukienkę, na głowie korona. Prawa rączka urwana, lewa wzniesiona ku górze. Z tyłu rzeźby widoczne są ślady polichromii.

MADONNA Z DZIECIĄTKIEM

Pochodzi z pow. biskupieckiego. Wys. 61 cm (Ryc. 6)

Madonna odziana w szaroniebieską o czerwonym podkładzie suknię, charakteryzującą się różnorodnym sposobem jej traktowania. Z prawej u dołu opada w symetrycznych fałdach, górna część sukni i draperia przylegająca do kolan, cięta jest asymetrycznie. Na sukni narzucony ultramarynowy sztywny płaszcz. Twarz podłużna o charakterystycznym wyrazie, nieregularnych rysach, małych oczach, długim nosie, wyeksponowanych pełnych różowoczerwonych policzkach. Na głowie ultramarynowy z brązowymi lamowaniami beret. Na lewym ramieniu Dzieciątko. U stóp Marii na symbolicznej kuli ziemskiej wije się wąż.

PIETA

Miejscowość nieznana w pow. lidzbarskim. Własność Muzeum Mazurskiego, nr inw. 2594 E. Wys. 78 cm (Ryc. 7)

Matka Boska przedstawiona w pozycji półsiedzącej, ubrana w długą ceglasterudą suknię przewiązaną w pasie sznurem. Ramiona okrywa ciemnoniebieski płaszcz. Twarz owalna, usta rozchylone w lekkim uśmiechu. Głowę ozdabia ciemnoniebieska chusta. Na kolanach podtrzymuje postać Chrystusa w cierniowej koronie. Ciało pokryte jest perizonium. Lewa ręka zwisa ku dołowi. Brak lewej nogi.

PIETA

Tuławki, pow. olsztyński. Własność Muzeum Mazurskiego, nr inw. 3012 E. Wys. 72 cm (Ryc. 8)

Postać Madonny odziana jest w długą jasnożółtą suknię lekko pofałdowaną. Twarz owalna o ostrych rysach, ciemnoniebieskich oczach i brązowej oprawie. Głowę okrywa jasnobłękitna chusta spływająca wzdłuż pleców i kolan. Twarz Chrystusa jest dość charakterystyczna, płaska, okolona jasnobrązowym zarostem i półdlugimi włosami. Ciało okrywa ciemnozielone perizonium.

CHRYSZTUS FRASOBLIWI

Ignalín, pow. lidzbarski. Własność Muzeum Mazurskiego, nr inw. 3020 E. Wys. 46 cm (Ryc. 9)

Rzeźba pełnoplastyczna, przedstawiająca Chrystusa siedzącego na klocku drewna, imitującym ławę. Lewą ręką podpira głowę, prawą ma opuszczoną, wspartą na kolanie. Postać Chrystusa odziana jest w jasnobłękitnofioletowe perizonium, lekko pofałdowane. Tors akcentowany jest wieńcem widocznych żeber. Twarz owalna zamyślona, o regularnych rysach, brązowej brodzie, oczach i brwiach. Włosy półdlugie, odwinięte od szyi, lekko ufryzowane. Nogi wydłużone nieproporcjonalnie, stopy szerokie. Całość wyrzeźbiona została z jednego kawałka drewna.

Ryc. 7. Pietà z pow. lidztarskiego. Muzeum Mazurskie w Olsztynie
Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 8. Pietà. Tulawki, pow. olsztyński. Muzeum Mazurskie w Olsztynie
Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 9. Chrystus Frasobliwy. Ignalin, pow. lidzbarski. Muzeum
Mazurskie w Olsztynie Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 10. Chrystus. Pow. lidzbarski. Muzeum Mazurskie w Olsztynie
Fot. A. Kuraczyk

CHRYSTUS

Miejscowość nieznana, w pow. lidzbarskim. Własność Muzeum Mazurskiego, nr inw. 2592 E. Wys. 52 cm (Ryc. 10)

Chrystus przedstawiony jest z rękoma lekko wysuniętymi do przodu. Odziany w długą rudobrazową suknię przewiązaną w pasie i wykończoną przy rękawach i szyi żółtymi wylogami. Przez lewe ramię ma przerzucony płaszcz w kolorze zielonym spływający wzdłuż pleców. Twarz Chrystusa pociągła, okolona ciemnobrązowym zarostem i półdługimi włosami opadającymi na kark. Z lewej strony u stóp baranek. Brak dolnej części nóg.

ŚWIĘTY JAN NEPOMUCEN

Dywity, pow. olsztyński. Własność Muzeum Mazurskiego, nr inw. 2909 E. Wys. 57 cm (Ryc. 11)

Postać ubrana jest w długą suknię i komżę sięgającą kolan. Ramiona okrywa chusta, której brzegi zakończone są zębami. Twarz świętego jest owalna, okolona krótką brodą i półdługimi lekko ufryzowanymi włosami. Powieki opuszczone. Głowę ozdabia biret. Prawą rękę trzyma na piersi, lewą ma opuszczoną (od łokcia urwana). Polichromia na całej postaci jest całkowicie zniszczona, resztki zachowały się jedynie na tylnej części rzeźby.

ŚWIĘTY FLORIAN

Miejscowość nieznana, w pow. lidzbarskim. Własność Muzeum Mazurskiego, nr inw. 2590 E. Wys. 61 cm (Ryc. 12)

Święty ubrany w ciemnoniebieską sukienkę sięgającą kolan, lekko pofałdowaną. Przez lewe ramię przerzuconą ma pelerynę, spływającą z tyłu wzdłuż pleców. Twarz owalna, okolona zarostem. Na głowie hełm strażacki. W lewej ręce trzyma naczynie z wodą (prawa ręka urwana). Na nogach długie buty, sięgające kolan.

ŚWIĘTY WALENTY

Miejscowość nieznana, w pow. lidzbarskim. Własność Muzeum Mazurskiego, nr inw. 2593 E. Wys. 60 cm (Ryc. 13)

Święty odziany w liturgiczny strój kapłana tzn. w białą albę silnie sfaldowaną oraz czerwony ornat, ozdobiony złotymi lamówkami. Twarz okrągła o regularnych rysach, okolona brązowymi, lekko ufryzowanymi włosami. Na głowie czarny biret. Święty ma obie ręce wzniesione ku górze. U stóp, z lewej strony postać kłęczącego dziecka.

ŚWIĘTY ANTONI

Miejscowość nieznana, pow. olsztyński. Własność Muzeum Mazurskiego, nr inw. 3021 E wys. 48 cm, (Ryc. 14).

Postać świętego odziana jest w długi, brązowy, zakonny habit przewiązany w pasie sznurem. Z boku zwisa różaniec. Kaptur okalający głowę i szyję odrzucony jest do tyłu. Twarz wydłużona, czoło niskie, głowa wciśnięta w ramiona u góry lekko spłaszczona. Włosy koloru brązowego, krótkie, opadające na czoło. Na prawej ręce święty trzyma Dzieciątka zwrócone w stronę widza w dosyć nienaturalny sposób. Brak prawej dłoni u świętego.

ŚWIĘTY STANISŁAW SZCZEPANOWSKI

Kuklówki, pow. biskupiecki. Własność Muzeum Mazurskiego, nr inw. 3022 E, wys. 67 cm, (Ryc. 15)

Święty ubrany w długą suknię silnie sfaldowaną (fałdy zaznaczone rytmicznymi żłobieniami), na którą narzucony jest ornat. Twarz owalna, okolona krótkimi włosami.

Ryc. 11. Święty Jan Nepomucen. Dywity, pow. olsztyński.
Muzeum Mazurskie w Olsztynie
Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 12. Święty Florian. Pow. lidzbarski. Muzeum Mazurskie w Olsztynie

Fot. A. Kuraczyk

Głowa lekko przechylona w lewą stronę. W prawej dłoni trzyma brewiarz przyciskając go do piersi, przez lewą rękę ma przewieszoną stulę. U stóp świętego, na postumencie, leży Chrystus, okryty perizonium. Polichromia na rzeźbie jest całkowicie starta.

ŚWIĘTY

Kajny, pow. olsztyński. Własność Haliny Kurowskiej z Olsztyna. Wys. 68 cm (Ryc. 16)
 Święty stojący na cokole jest ubrany w długą suknię i albę. Twarz bardzo charakterystyczna — owalna, o nieregularnych rysach, asymetryczna, powieki górne nadwieszzone. Okolona krótką brodą i półdlugimi silnie skręconymi włosami. Głowę świętego ozdabia czapka zwana infułą. Ręce przyciśnięte do boków i lekko wzniesione ku górze. Z tyłu postaci zachowały się ślady polichromii.

ŚWIĘTY

Pochodzi z pow. biskupieckiego. Wys. 51 cm (Ryc. 17)
 Rzeźba pełnoplastyczna, pozbawiona podstawy. Święty lekko przygarbiony, odziany w szaty liturgiczne. Prawa ręka wyciągnięta do błogosławieństwa, w lewej trzyma książkę. Komża brązowoczerwona, na przodzie podłużna złotobrazowa wstawka z wyrysowanym wzorem, wśród którego widoczne jest serce. Twarz podłużna, długa, charakterystyczna. Włosy ciemnobrązowe, fryzowane, długie. Cięcia fałd na rękawach szerokie.

ŚWIĘTY MIKOŁAJ

Sarnowo, pow. lidzbarski. Własność parafii w Lidzarku Warm. Wys. 36 cm (Ryc. 18)
 Święty Mikołaj przedstawiony jest z trójką dzieci w cebrzyku. Ubrany jest w strój biskupi: płaszcz koloru czerwonorubaszowego, alba jasnoniebieska, a sukienka wystająca spod alby różowoczerwona. Na piersiach zawieszony srebrny krzyż. Twarz owalna okolona ciemnym zarostem i półdlugimi włosami, głowę ozdabia czerwona czapka biskupia. W prawej ręce święty trzyma laskę biskupią.

KRUCYFIKS

Miejscowość nieznana, w pow. lidzbarskim. Własność parafii w Lidzarku Warm. Wys. 80 cm, rozpiętość ramion 35 cm (Ryc. 19)
 Twarz Chrystusa bardzo ekspresyjna, o rysach mongolowatych, karnacja różowoczerwona. Ramiona silnie uniesione w górę, nogi wydłużone. Ciało Chrystusa okrywa zielonoblękite perizonium, włosy półdługie opadające na ramiona.

ŚWIĘTY ANTONI

Jonkowo, pow. olsztyński. Własność Muzeum Mazurskiego, nr inv. 1021 E. Wys. 54 cm (Ryc. 20)
 Święty odziany w ciemnobrązowy habit zakonny przewiązany w pasie sznurem, silnie sfaldowany. Z lewego boku zwisa różaniec. Twarz pociągła, powieki opuszczone. Na prawej ręce trzyma Dzieciątko z lekko podkurczonymi nóżkami. Polichromia całkowicie zachowana.

ŚWIĘTA KATARZYNA

Miejscowość nieznana, w pow. olsztyńskim. Własność Muzeum Mazurskiego. Wys. 73 cm. (Ryc. 21)
 Święta odziana w długą, ciemnozieloną suknię, przewiązaną w pasie. Ramiona okrywa płaszcz koloru złotego, z szerokim na zewnątrz wyłożonym kołnierzem, spływający wzdłuż ciała. Spód płaszcza jest koloru czerwonego. Na szyi święta ma zawieszony krzyżyk. Twarz szeroka o ostrych rysach, okolona długimi, brązowymi włosami. Głowę ozdabia korona, w prawej ręce trzyma modlitewnik. U stóp świętej usytuowana postać w stroju warmińskim.

Ryc. 13. Święty Walenty. Pow. lidzbarski. Muzeum Mazurskie w Olsztynie
Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 14. Święty Antoni. Pow. olsztyński. Muzeum Mazurskie w Olsztynie
Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 15. Święty Stanisław Szczepanowski.
Kukławki, pow. biskupiecki. Muzeum Ma-
zurskie w Olsztynie
Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 16. Święty. Kajny, pow. ol-
sztyński. Własność Haliny Ku-
rowskiej z Olsztyna
Fot. A. Kuraczyk

SWIĘTY WALENTY

Kronowo, pow. olsztyński. Własność Muzeum Mazurskiego. Wys. 46 cm.

Rzeźba pełnoplastyczna, stojąca na podstawie. Święty odziany jest w szaty liturgiczne. Prawą rękę ma wzniesioną do błogosławieństwa, w lewej trzyma otwartą księżkę. Komża koloru szarobiałego, ornat czarnego. Twarz podłużna, włosy ciemnobrązowe, opadające na ramiona. U stóp świętego leżąca postać człowieka z rękoma wzniesionymi do modlitwy.

ANALIZA ARTYSTYCZNA

Analizując przedstawione w niniejszym katalogu zabytki pod względem artystycznym i ikonograficznym, wyłonić możemy na tej podstawie cztery grupy rzeźb:

1. Grupa rzeźb pochodzących z tych samych powiatów Warmii wykonanych przez jednego rzeźbiarza ludowego.

2. Rzeźby pochodzące z różnych powiatów Warmii, wykazujące pewne analogie i zbieżności, na podstawie których można wnioskować, iż wyszły one z pewnych wspólnych kręgów oddziaływania.

3. Grupa rzeźb nawiązująca pod względem artystycznym do dawnych stylów sztuki wielkiej.

4. Rzeźby przedstawiające świętych z postaciami obok.

Do pierwszej grupy należą rzeźby przedstawiające św. Stanisława Szczepanowskiego z Kukławek (Ryc. 15) i św. Walentego z Żardenik¹⁵, którą opublikował Hieronim Skurpski. Obie kompozycje stanowią wzajemną interesującą analogię, są prawie identyczne w ujmowaniu postaci. Jedyny drobny szczegół, który je różni, to prawa ręka odmiennie ułożona. Św. Stanisław Szczepanowski trzyma rękę wzniesioną do góry, zaś św. Walenty opuszczoną w dół. Nie ma wątpliwości, że wyszły z warsztatu jednego, dotąd anonimowego twórcy ludowego, który lubił powielać raz wypracowaną formę swojej wypowiedzi. Artysta ów dążył do maksymalnej poprawności w opracowaniu swoich przedstawień, podpatrywał w sposobie rytmizacji szat „Wielką Sztukę”, najwięcej własnej wyobraźni i inwencji ujawnił w interpretacji twarzy świętych. Charakterystyczne cechy warsztatu wspomnianego świątkarza z powiatu biskupieckiego zdradza również św. Jan Nepomucen z Dywit koło Olsztyna (Ryc. 11). Podobieństwa i analogie stylistyczne są bardzo odczuwalne szczególnie w sylwetce prezentowanej postaci w kształtowaniu formy twarzy wyrażającej swoistą ludową ekspresję. Badając przedstawiony w katalogu zespół rzeźb, niejednokrotnie trzeba będzie uznać istnienie warsztatów ludowych pracujących na zamówienie poszczególnych wsi. Cechy bowiem, jakie zdradzają niektóre rzeźby, są nie tylko sprawdzianem wspólnej wyobraźni charakterystycznej ludowej twórczości, ale świadczą również dobitnie o indywidualnych rysach twórczych poszczególnych świątkarzy, którym można przypisywać na podstawie porównań wykonanie poszczególnych rzeźb znajdujących się w różnych miejscowościach wsi braniewskich. Przykładem tego twierdzenia jest podane do druku przedstawienie św. Antoniego. Rzeźba pochodzi z niezidentyfikowanej miejscowości w pow. olsztyńskim (Ryc. 14). Analogie z tą rzeźbą wykazuje św. Antoni z Klebarka Wielkiego¹⁶. Wspólne cechy warsztatowe ujawniły się tu zarówno w ogólnej prymitywizacji postaci, jak również w kompozycji, w bryłowatości kubizujących kształtów, w wyrazie twarzy obu świętych oraz w sposobie trzymania Dzieciątka na rękę. Jeszcze inna, ale również prymitywizująca, a przez to wybitnie ekspresyjna, a nawet brutalna, jest postać świętego z Kajn (Ryc.

¹⁵ H. Skurpski, *Warmińska plastyka*, ryc. 12a.

¹⁶ F. A. Klonowski, *Warmińska rzeźba*, fig. 31.

Ryc. 17. Święty. Powiat biskupiński
Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 18. Święty Mikołaj. Sarnowo, pow. lidzbarski. Własność parafii lidzbarskiej

Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 19. Krucyfiks. Pow. lidzbarski. Własność parafii lidzbarskiej
Fot. A. Kuraczyk

16). Wydobycie z twarzy świątka swoistego niepowtarzalnego wyrazu decyduje o jego walorach artystycznych. Wydaje się, że postać ta wytrzymuje porównanie z reprodukcją z katalogu A. F. Klonowskiego św. Trójcą¹⁷. Można zaryzykować twierdzenie, że obie wymienione rzeźby są dziełem jednego twórcy ludowego.

Cechą charakterystyczną ludowej ikonografii warmińskiej jest częste przedstawianie motywu „Pietà”. Bolejąca Maria z ciałem zmarłego Chrystusa na kolanach najczęściej pojawia się w zespole świętych umieszczonych w kapliczkach przydrożnych. Do katalogu już uprzednio publikowanych Piet dochodzi zaprezentowane w niniejszym artykule przedstawienie Marii z ciałem Chrystusa z Tuławek w pow. olsztyńskim (Ryc. 8). Pietà z Tuławek jest zwartą kompozycją, Matka o rysach twarzy typowych dla warmińskiej kobiety. Szczególna wymowa tej twarzy polega na niepokodzeniu się Marii z losem, jaka spotkała jej Syna. Jest to twarz zwiastująca nie ból, lecz bunt i sprzeciw. Podobny wyraz twarzy posiada Maria z Piety ze Stanclewa w pow. biskupieckim¹⁸. Do typu warmińskiej urody kobiecej zaliczyć można również rzeźby przedstawiające św. Barbarę i św. Katarzynę z Bredynka w pow. biskupieckim, jak również omawianą w części katalogowej Madonnę z Dzieciątkiem z Brąswałdu (Ryc. 5). Charakterystyczna cecha tego typu urody, to owalna twarz o kwadratowym czole i wyeksponowanymi pełnymi policzkami. Cechy warsztatowe, jakie ujawnia Pietà z Tuławek, posiada również Pietà z Najdymowa w pow. biskupieckim²⁰. Kompozycja całości, opracowanie szczegółów oraz ogólny wyraz pozwalają wnioskować, że na charakterze tych rzeźb zaważyły również pewne wspólne tradycje ludowego świątkarstwa Warmii. Również o wspólnym źródle inspiracji twórczych można mówić porównując postać św. Antoniego z Jonkowa w pow. olsztyńskim (Ryc. 20), św. Antoniego z Jesionowa w pow. lidzbarskim²¹ oraz Madonnę z Dzieciątkiem w pow. biskupieckim (Ryc. 6). Reasumując, Pietà z Tuławek, Pietà z Najdymowa, Madonna z Brąswałdu, św. Antoni z Jonkowa oraz św. Antoni z Jesionowa należą do wyodrębnionej drugiej grupy rzeźb.

Trzecią grupę rzeźb nawiązującą do minionych stylów reprezentuje postać Madonny z Dzieciątkiem z pow. olsztyńskiego (Ryc. 1). Rzeźba ta stanowi ciekawy przykład wpływów Sztuki Wielkiej, zawiera cechy rzeźby barokowej, a jej wygląd naprowadza nas do porównywania z opublikowaną „Madonną karmiącą” z terenu pow. olsztyńskiego²². W kręgu tych samych związków stylistycznych mieści się również Madonna z Dzieciątkiem z pow. lidzbarskiego (Ryc. 4), aktualnie znajdująca się w lapidarium kościoła farnego w Lidzbarku.

Pośród zespołu reprodukowanych w obecnym opracowaniu rzeźb, na szczególną uwagę zasługuje Madonna z Dzieciątkiem z Kajn w pow. olsztyńskim (Ryc. 3). Powstała ona zapewne w kręgu inspiracji sztuki średnio-wiecznej. Madonna z Kajn o unikalnym, raczej wschodnim — jeśli idzie o region Polski — typie urody, jest dziełem wybitnie utalentowanego twórcy ludowego. Cechuje ją sąmukłość i delikatność kształtów, oryginalność rysów twarzy. Doskonałe wyczuwanie zasad rzeźbiarskiego modelunku uwypukliło się w dostojnej prostocie całej kompozycji, w zwróceniu uwagi przede wszystkim na kształt głowy, która zarówno z przodu, jak i profilu emanuje zwartością bryły i nastrojem poważnej liryki. Madonna z Kajn wyraźnie odbiega od ogółu snycerki warmińskiej, i można zaryzykować twierdzenie, iż dostała się do Kajna kilka-

¹⁷ Ibidem, fig. 1.

¹⁸ H. Skurpski, *Warmińska plastyka*, ryc. 17b.

¹⁹ Ibidem, ryc. 13a i 13b.

²⁰ Ibidem, ryc. 16b.

²¹ Ibidem, ryc. 10a.

²² F. A. Klonowski, *Warmińska rzeźba*, fig. 5.

Ryc. 20. Święty Antoni. Jonkowo, pow. olsztyński.
Muzeum Mazurskie w Olsztynie
Fot. A. Kuraczyk

Ryc. 21. Święta Katarzyna. Miejscowość na Warmii nie zidentyfikowana..
Depozyt Ośrodka Badań Naukowych w Olsztynie
Fot. K. Dąbrowski.

Ryc. 22. Święty Walenty. Kronowo, pow. olsztyński.
Muzeum Mazurskie

Fot. A. Kuraczyk

dziesiąt lat temu bliżej nieokreśloną drogą. Według bowiem informacji, rzeźba ta istniała w Kajnach już w 1945 r.

Do kręgu rzeźb o wzbogaconej anegdocie ikonograficznej, zaliczyć można przedstawienia, które u stóp prezentują postacie ludzkie. Z zebranego i znanego mi materiału można wysnuć wniosek, że na Warmii chętnie widziano świętych legitymujących się atrybutami dobrych uczynków. Do jednych z takich dobrych świętych zaliczyć można św. Mikołaja, również znajdującego się w tej chwili w lapidarium parafii kościoła w Lidzbarku (Ryc. 18). Opiekun i przyjaciel dzieci zaprezentowany jest z trójką dzieci w cebrzyku symbolizującym w tym wypadku wzburzone morze. Św. Walenty (Ryc. 13) przywrócił według ludowej tradycji dziecku wzrok. Pokazano go zatem z dzieckiem u stóp. Podobnie figura św. Rocha reprodukowana w katalogu F. A. Klonowskiego posiada dziecko i psa²³. Muzeum Mazurskie w Olsztynie wzbogaciło się ostatnio o rzeźbę przedstawiającą św. Katarzynę zwaną szwedzką²⁴ z postacią u stóp (Ryc. 21). Na podstawie tej rzeźby, której identyczne prawie przedstawienie plastyczne reprodukowane jest w wielokrotnie już wspomnianym katalogu F. A. Klonowskiego²⁵, można wnioskować jak bardzo urealniała się w twórczości ludowej mistyczna legenda²⁶. Postać u stóp świętej nosi odzienie charakterystyczne ludowej kostiumologii, a wyraz i rysy twarzy świętej dalekie są od delikatności niebiańskich idealów. Rzeźba z Muzeum Mazurskiego i rzeźba z Bisztyńka jest dziełem jednego twórcy, omówiono ją, stosując kryterium ikonograficzne, w ostatniej grupie ze świętymi u stóp.

Przedstawione w publikacji rzeźby rozpatrywane jako dokumenty dawnej tradycji ludowej na Warmii stanowią interesujący przyczynek do duchowej i artystycznej kultury Warmii.

²³ Ibidem, fig. 7.

²⁴ C. Zieliński, *Sztuka sakralna*, Poznań-Warszawa-Lublin 1960, s. 342.

²⁵ H. Skurpski, *Warmińska plastyka*, ryc. 13a.

²⁶ C. Zieliński, op. cit.,

THE CATALOGUE OF NOT PUBLISHED FOLK SCULPTURES

SUMMARY

The folk production of Warmia and Masuria has become a special subject of interest of the Masurian Museum in Olsztyn since its rise in 1945. Just in 1947 Hieronim Skurpski published a guide — book concerning the ethnography department of the Museum. In 1948, the permanent exhibition of folk art of this region got a commentary in a form of a museum catalogue. In the same year the eminent research worker of Polish folk culture, Joseph Grabowski, animated by ethnographical exhibitions in the Olsztyn Castle, devoted a comprehensive article to this matter in the magazine „The Folk Art”. He made thorough artistic analysis of folk sculpturing of Warmia and its relations with other Polish regions. In the following numbers of this magazine the same author continued his consideration. In 1949, spontaneous art production of Warmia and Masuria was shown at the thematic representative exhibition in Paris. The exhibition of Polish folk art in London in 1956 showed also examples of folk production from our region. The folk Warmian sculpturing shown at the next Paris exhibition in Musée National d'Art Moderne in December of 1957 was a great and due succes. In the catalogue published by the Museum of Modern Art in Paris there is reproduced, among others, Madonna with the Infant Jesus from Olsztyn district. The Catalogue of Warmia Sculpturing with a lot of illustrations was published by F. A. Klonowski and H. Skurpski in 1958 and it closed in some degree a stage of researches on folk art of our region. This work is to widen the catalogue of Warmian sculpturing. Four, groups of not published sculptures from Warmia were described. They are the property of the Masurian Museum in Olsztyn and of some private people.